

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто проблеми екологізації українських підприємств у розрізі питань регулювання негативних наслідків впливу виробничо-господарських процесів на навколишнє природне середовище. Запропоновано концептуальну схему зв'язку екологічних наслідків з економічними результатами діяльності підприємства. Особливу увагу приділено формуванню системи показників оцінки еколого-економічної результативності діяльності підприємства.

The problems of the regulation of the negative ecological aspects of industrial processes to our environment are considered. The conception scheme of connection of the ecological consequences with economical results of activities enterprises are revealed. The formation of the system ecological and economical indices of activities of enterprise are attracted in this article.

Ключові слова: навколишнє природне середовище, екологізація, підприємство, процесний підход.

Еколого-збалансоване функціонування підприємства має передбачати інтеграцію екологічної складової у загальну систему корпоративного управління як рівноправної сфери діяльності. Саме відсутність протиріч у системі “екологія – економіка” на рівні кожного суб’єкта господарювання надасть змогу забезпечити стабільне економічне зростання на макрорівні й збалансовані відносини в системі “суспільне виробництво – навколишнє природне середовище”.

На відміну від західних компаній, які швидкими темпами переходять від здійснення природоохоронних заходів під прямим тиском держави до стратегічного сприйняття екологічно обґрунтованої діяльності, українські виробники продовжують розглядати екологічну складову в значному відриві від економічних показників функціонування підприємства.

Дослідженню і опрацюванню проблем екологізації діяльності підприємств присвячені роботи вітчизняних і закордонних науковців: І. О. Александрова, О. Ю. Попової, Ю. М. Саталкіна, Т. П. Галушкіної, І. Смоленського, Г. Степанюка, Г. В. Рябікової, Л. Г. Мельника, Н. Н. Крупіної, В. Ф. Семенової, А. А. Садекова, М. О. Трофименка, С. М. Ілляшенка, В. В. Божкової, С. К. Харічкова та інших. Разом з тим, пошук ефективних шляхів екологізації сучасних підприємств потребує подальшого вивчення питань у сфері регулювання впливу виробничо-господарської діяльності підприємства на навколишнє середовище. Особливо актуальними, на наш погляд, залишаються проблеми формування належного інструментарію для ефективного управління екологічними аспектами.

Метою статті є розробка концептуальних положень та практичних рекомендацій щодо регулювання екологічних наслідків діяльності підприємства.

Негативні наслідки господарської діяльності підприємства призводять до зміни якості навколишнього природного середовища. Починаючись етапом вилучення (виснаження) природних ресурсів (вхід у систему), виробничий процес передбачає вихід кінцевої продукції, що супроводжується різного роду забрудненнями (хімічними, механічними, фізичними, біологічними, інформаційними) й деформацією навколишнього природного середовища.

Найбільш повна вартісна оцінка наслідків забруднення навколишнього природного середовища можлива на підставі розрахунків еколого-економічних збитків (економічних збитків), які в загальному вигляді являють собою витрати суспільства від порушення природного середовища (втрати і додаткові витрати на їх запобігання). Економічна оцінка збитку від забруднення навколишнього природного середовища складається з наступних витрат: додаткові витрати суспільства у зв'язку зі змінами в навколишньому середовищі; витрати на повернення природного середовища в колишній стан; додаткові витрати майбутнього суспільства у зв'язку із безповоротним вилученням частки дефіцитних ресурсів. При оцінці збитку навколишньому природному середовищу враховуються витрати на зниження забруднень; витрати на відновлення навколишнього середовища; додаткові витрати через зміну якості навколишнього середовища; витрати на компенсацію ризику для здоров'я населення; витрати на додатковий природний ресурс для знешкодження потоку забруднювача [2, с. 328]. Як правило, при визначенні збитку, який завдається реципієнтам (природним ресурсам, населенню, господарчим об'єктам, регіонам), спочатку виявляються зміни в натуральних показниках, а потім надається їх економічна інтерпретація.

Підприємство виступає одночасно і суб'єктом, і об'єктом забруднення в силу дії зовнішнього (екстернального) ефекту. Тобто на його економіку впливають показники стану навколишнього середовища, пов'язані з дією зовнішніх антропогенних і природних факторів, а також результати негативного впливу власного забруднення навколишнього середовища підприємства-забруднювача (внутрішній економічний збиток), яке визначається екологічними аспектами діяльності підприємства.

Згідно міжнародних стандартів серії ISO 14000 екологічний аспект являє собою елемент діяльності чи продукції (послуги) організації, який може взаємодіяти з навколишнім середовищем. У системі екоуправління (СЕУ) підприємства, яка відноситься до ринкових інструментів екологічного регулювання, екологічним аспектам відводиться ключове місце. Будь-яка зміна в навколишньому середовищі, позитивна

чи негативна, повністю або частково, є результатом дії екологічних аспектів. Процедури управління екологічними аспектами дозволяють зіставити діяльність підприємства та його взаємодію з навколишнім середовищем. Співвідношення “екологічні аспекти” та “вплив на навколишнє середовище” розглядається як співвідношення “причини й умови” та “наслідки” [3, с. 119]. Отже, управління причинами й умовами, тобто екологічними аспектами, дозволяє регулювати екологічні наслідки діяльності підприємства.

Для виявлення і контролю аспектів діяльності підприємства, пов’язаних із взаємодією з навколишнім середовищем, використовується процесний підхід. Сутність процесного підходу у цьому випадку зводиться до включення відповідних екологічних параметрів у вимоги до виробничих та інших процесів підприємства, врахуванні їх при плануванні та здійсненні виробничо-господарської діяльності (рис. 1).

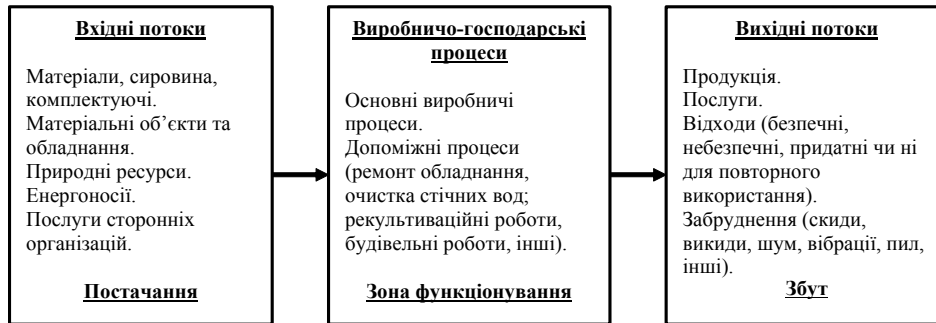

Рис. 1. Вектор дій для виявлення екологічних наслідків виробничо-господарської діяльності підприємства

Слід наголосити, що процесний підхід у природокористуванні, по суті, не є нововведенням для українських підприємств. За часів централізовано-планової економіки ставилися та вирішувалися питання економії ресурсів та зниження відходів. Але з появою законодавчих вимог до регулювання екологічних наслідків “на кінці труби” ця діяльність рідко становилася систематичною, а для більшості підприємств відходила на другий план. Зараз технології “кінця труби” вже не забезпечують підприємству ринкові конкурентні переваги. На зміну їм поступово приходять більш ефективні стратегії “чистішого виробництва” чи сталого еколого-збалансованого розвитку, реалізація яких забезпечується систематичною діяльністю у сфері екологічного управління з використанням процесного підходу.

Таблиця 1

Ідентифікація причин та умов впливу виробничо-господарської діяльності підприємства на навколишнє середовище

Екологічний аспект – елемент діяльності організації, її продукції чи послуги, який може взаємодіяти з навколишнім середовищем. Характер взаємодії: позитивний, негативний (в основному).	
Прямі екологічні аспекти – входять у сферу управління підприємством:	Підходи до ідентифікації екологічних аспектів діяльності підприємства:
викиди в атмосферу; скиди у водні об’єкти; уникнення, вторинна переробка, повторне використання й захоронення твердих та інших відходів, (особливо – токсичних); використання і забруднення земельних ресурсів; місцеві проблеми (шум, вібрація; запах, пил, зовнішній вигляд, інше); питання транспортування (як по відношенню до продукції (послуг), так і по відношенню до персоналу); ризики екологічних аварій та впливів, які виникають чи можуть виникнути як наслідок інцидентів, аварій і потенційних позаштатних ситуацій); вплив на біологічне різноманіття; інше	аналіз законодавчих і нормативних вимог та виявлення діяльності, продукції (послуг), до яких пред’являються особливі вимоги, потім – ідентифікація аспектів, пов’язаних з цими вимогами; аналіз діяльності, продукції (послуг) і виявлення екологічних аспектів (як елементів діяльності, що взаємодіють з навколишнім середовищем); оцінка стану навколишнього середовища в зоні дії підприємства, а також факторів впливу та виявлення аспектів, які визначають ці фактори; аналіз матеріального балансу / енергетичного потоку, виявлення можливих втрат і пов’язаних з ними екологічних аспектів; вивчення позицій зацікавлених сторін і виявлення екологічних аспектів, що викликають їх зацікавленість; оцінка життєвого циклу продукції (дозволяє виявляти прямі і непрямі екологічні аспекти)
Непрямі екологічні аспекти – не входять до сфери управління підприємством:	
питання, пов’язані з продукцією (проекування, створення, пакування, транспортування, використання, повернення / утилізація відходів); вибір і склад послуг, продукції; адміністративні рішення; екологічна результативність і практичні підходи партнерів, підрядників, постачальників; капіталовкладення, страхові послуги; нові ринки; інше	
Параметри впливу на навколишнє середовище:	
“екологічні” характеристики:	господарські, соціальні, правові та інші пов’язані характеристики:

масштаб впливу; потужність впливу; вірогідність / частота виникнення впливу; тривалість впливу	наявність і додержання вимог нормативних актів; вплив на інші процеси; втрачена вигода / втрати для підприємства; відношення зацікавлених сторін
Параметри можливості контролю екологічного аспекту:	
можливості підприємства впливати на частоту виникнення, потужність і тривалість впливу, масштаб впливу	витрати, необхідні для контролю аспекту

При впровадженні процесного підходу в управлінні екологічною діяльністю підприємства одночасно досягаються декілька цілей: підвищується пріоритет питань охорони навколишнього середовища; за рахунок запобігання проблем до моменту їх виникнення підвищується результативність природоохоронної діяльності; нейтралізується багато звичайних конфліктів виробництва та охорони навколишнього середовища [3, с. 28]. На жаль, на українських підприємствах прогресивні зміни у сфері управління природокористуванням відбуваються дуже повільно.

Зважаючи на вищевикладене, екологічні аспекти мають бути визначені по відношенню до всієї діяльності підприємства, його продукції та послуг з урахуванням входів та виходів, враховуючи можливі зміни складових процесу. При цьому треба керуватися критеріями практичної доцільності, тобто обмежитись тими аспектами, контроль яких виправданий (у першу чергу, з точки зору істотності їх впливу на навколишнє середовище). Ключові позиції ідентифікації причин та умов впливу виробничо-господарської діяльності підприємства на навколишнє середовище наведено в табл. 1.

Результати управління екологічними аспектами підприємства визначають екологічну результативність (характеристики екологічності) підприємства, яка у свою чергу впливає на економічні показники ефективності виробництва. Авторами запропоновано концептуальну схему зв'язку екологічних наслідків з економічними результатами діяльності підприємства (рис. 2).

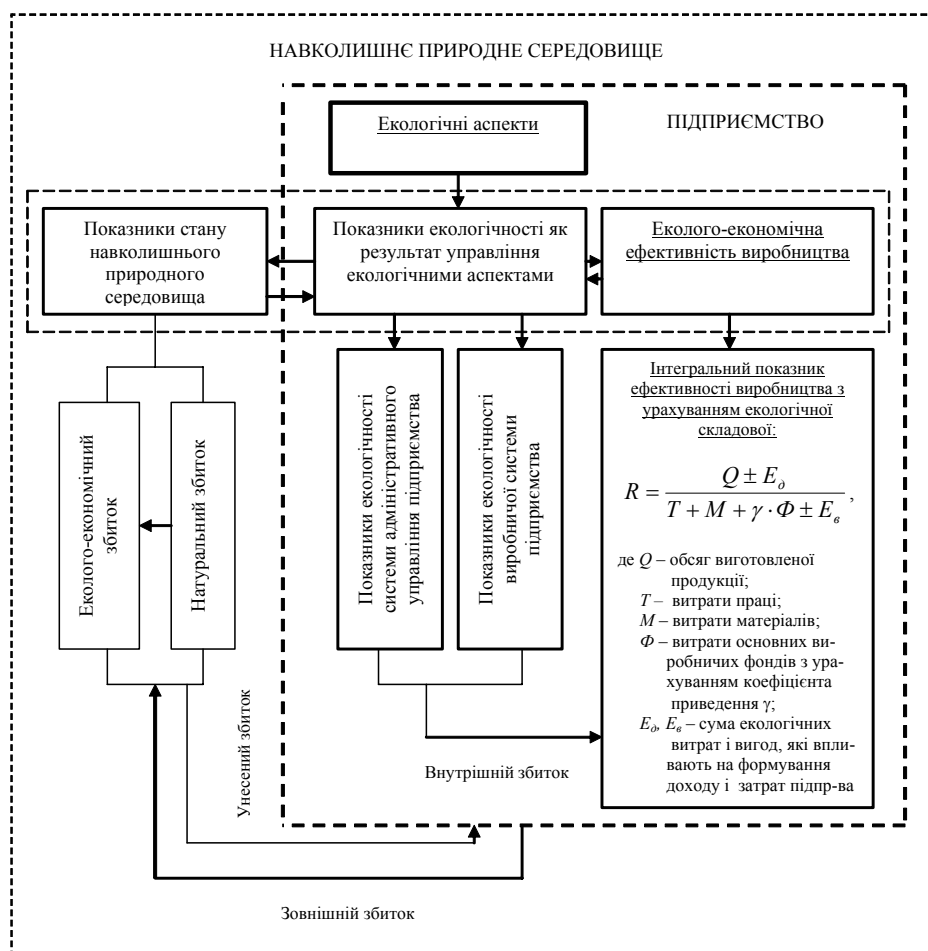

Рис. 2. Схема зв'язку екологічних наслідків з економічними результатами діяльності підприємства

Оцінка екологічної результативності діяльності підприємства проводиться на підставі еколого-економічних показників, які визначаються і розраховуються у сфері адміністративного управління та виробничій сфері з урахуванням показників стану навколишнього середовища.

Показники екологічності системи адміністративного управління (ПЕУ) – це показники, які надають інформацію про зусилля керівництва щодо впливу на екологічну ефективність підприємства. ПЕУ розраховуються в наступних сферах: визначення екологічної політики і виконання завдань екологізації; відповідності нормативно-правовим вимогам; взаємовідносин із зацікавленими сторонами; функціонування системи екологічного управління (проведення екомоніторингу, екоаудиту, екострахування; екоекспертизи, ОВНС); забезпечення ресурсами та їх ефективного використання; організації збуту; регулювання витрат на екологічне управління; організації робіт у сфері екологізації персоналу; аналізу взаємозв'язку екологічних характеристик з фінансово-економічними показниками діяльності підприємства; інших сферах управління.

Показники екологічності виробничої системи (ПЕВ) надають інформацію про екологічну результативність функціонування підприємства. Розраховуються у сферах: використання сировини, матеріалів, комплектуючих; використання енергоносіїв; продукція; матеріальні об'єкти і обладнання; відходи; викиди і скиди, інші забруднення; постачання і збут; інші сфери функціонування [4, 6].

Оцінка екологічної результативності сприяє прийняттю обґрунтованих еколого-економічних управлінських рішень шляхом вибору показників, збору та аналізу даних, оцінки інформації за встановленими критеріями. Формування системи показників оцінки екологічної результативності доцільно починати разом з визначенням екологічних цілей і завдань підприємства. Методичні рекомендації щодо розробки, впровадження та використання показників екологічності запропоновано в міжнародному екологічному стандарті ISO 14031.

Таким чином, регулювання наслідків забруднення навколишнього природного середовища знаходиться у сфері управління екологічними аспектами діяльності підприємства. Ефективність процесу управління екологічними аспектами має оцінюватися за показниками екологічної результативності, значення яких впливає на економічні показники ефективності виробництва господарюючого суб'єкта. Слід додати, що подальші наукові розробки необхідно зосередити в площині методико-прикладних аспектів визначення екологічних наслідків діяльності підприємства, а також формування дієвої системи показників оцінки еколого-економічної результативності, враховуючи специфіку виробничо-господарських процесів окремих суб'єктів господарювання.

Література

1. Экология и экономика природопользования: Учебник для вузов / Под ред. проф. Э. В. Гирусова, проф. В. Н. Лопатина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2002. – 519 с.
2. Системы экологического менеджмента для практиков / С. Ю. Дайман, Т. В. Островкова, Е. А. Заика, Т. В. Сокоурнова / Под ред. С. Ю. Даймана. – М.: Изд-во РХТУ им. Д. И. Менделеева, 2004. – 248 с.
3. Шевчук В. Я., Саталкін Ю. М., Білявський Г. О. Екологічне управління. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.
4. Садеков А. А. Механизмы эколого-экономического управления предприятием: Монография. – Х.: Издательский дом «ИНЖЭК», 2004. – 224 с.
5. Ілляшенко С. М., Божкова В. В. Управління екологічними ризиками інновацій: Монографія / За ред. д. е. н., проф. С. М. Ілляшенка. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2004. – 214 с.
6. <http://staratel.com/iso/ISO14000/index.html>

Надійшла 23.09.2009

УДК 339.133.2

Л. П. ЩУЦЬКА

Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

ОСОБЛИВОСТІ І ПОРЯДОК СКЛАДАННЯ БАЛАНСІВ ТОВАРНИХ РЕСУРСІВ (НА ПРИКЛАДІ БАЛАНСУ М'ЯСА І М'ЯСОПРОДУКТІВ У ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ)

Розглядається поняття балансів товарних ресурсів, їх роль у прогнозуванні і плануванні споживчого ринку. Зазначений порядок формування і складання окремих його статей, особливості побудови балансу. Проведені відповідні розрахунки балансу товарних ресурсів по Хмельницькій області.

The concept of balances of resources of commodities of folk consumption, their role, in prognostication and planning of user market is examined. Noted order of forming and drafting of separate his articles, feature of construction of balance. Conducted proper calculations of balance of commodity resources on the Khmelnytsky region.

Ключові слова: баланс, товарні ресурси, планування, прогнозування, ринок, продукція.

Основним засобом фіксування і аналізу процесу відтворення у радянські часи був баланс народного господарства. Головним завданням балансу народного господарства була характеристика виробництва окремих галузей матеріального виробництва і виробничих зв'язків між ними, зіставлення виробництва і